

ზურაბ ცუცქერიძე

გადლი და უგაღწრობა

ისტორიის უცოდინარი ან ძალიან უმადური და ცოტა ჭკუასუსტიც უნდა იყოს ის ადამიანი, ვინც ვერ ხედავს იმას, რომ რუსეთთან შეერთების შედეგად გადარჩა საქართველო სულიერადაც და ფიზიკურადაც. ვაი და უიპატრიოტი თუ არ არის კაცი, იმასაც უნდა ხვდებოდეს, რომ შუა საუკუნეების შემდეგ ქართველი ერის ჩამოყალიბება ახლიდან XIX საუკუნეში დაიწყო, როგორც ეს, თავის დროზე, იოსებ სტალინმა ბრძანა. ან კი როგორ უნდა ჩამოყალიბებულყო ერთიანი ეთნოფსიქიკა ტერიტორიული მთლიანობის გარეშე?

აბა, მანამდე ვინ ვიყავითო — იკივლებს ვინმე ვაი და უიპატრიოტი. ვინ ვიყავით, ჩემო ბატონო, და ათ ნაწილად დაყოფილი ქართველური ტომები, რომელთაგან ზოგს სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია ჰქონდა, თავისი მეფითა და ნაზირ-ვეზირებით; ზოგს სამთავრო და ზოგს სანჯაყი, ბეგებთა და ფაშებთ. აი, ვინ ვიყავით!

იშვიათად, მაგრამ დიდი ქართველები მაინც ახერხებდნენ, ზოგჯერ, ქართველური ტომების ერთ სახელმწიფოდ (სამეფოდ!) გაერთიანებას მცირე ხნით, რაც ერთიანი ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბებისათვის საკმარისი არ იყო. მართლმადიდებლური ეკლესია იყო ერთადერთი ძალა, რომელიც, ასე თუ ისე, ინარჩუნებდა ქართველურ ტომებს შორის ნათესაურ კავშირებს.

ერთიანი ქართული ცნობიერების ჩამოყალიბება ქართული ეროვნული სკოლის დამსახურებაა, რისთვისაც დღენიადავ იღვწოდნენ ქართველი მამულიშვილები, ხოლო ქართველმა სამოციანელებმა, დიდი ილიასა და იაკობ გოგებაშვილის მეთაურობით, ქართველთა შორის განათლების გავრცელება უპირველეს ეროვნულ მრწამსად

აქციეს. რუსეთთან საქართველოს შეერთებამდე კი საქართველოში არც ერთი საერო სკოლა არ იყო! არც ერთი!

ერთი ეპიზოდი უნდა გავიხსენო, რომელიც უცხოელისათვის შეიძლება სასაცილო იყოს, ჩვენთვის კი ფრიად სათაკილოა. XVIII საუკუნის 90-იან წლებში, რუსეთთან საქართველოს შეერთებიდან ცოტა ხნის მერე, დასავლეთ საქართველოში თავად-აზნაურული „ბუნტი“ მოხდა. ხელისუფლების წარმომადგენლები შეხვდნენ ბუნტარ თავადებს და ჰკითხეს, რას „ბუნტარობთ“, რა გინდათ? ჩვენ გვინდა ისეთივე პრივილეგიები, როგორც რუს თავად-აზნაურობას აქვსო. მერე და, რას „ბუნტარობთ“, მისწერეთ კოლექტიური წერილი ჩვენს მეფეს და თქვენც მოგცემენ პრივილეგიებსო. დაუჯერეს „ბუნტარმა“ თავადებმა, დაწერეს თხოვნა რუსეთის მეფის სახელზე და... ორასი კაციდან მხოლოდ ხუთმა შეძლო პეტიციაზე ხელის მოწერა, დანარჩენებმა ჯვრის დასმა მოახერხეს მხოლოდ.

ეს ისტორიული ფაქტი ინფორმაციაა განსჯისათვის, მეტი არაფერი!

ახლა იმ უტყუარ, არასაკამათო ფაქტებს მივაქცევ თქვენს ყურადღებას, რომელსაც არა განსჯისათვის, არამედ დასკვნების გაკეთებისათვის შემოგთავაზებთ...

რუსეთის განათლების სამინისტროს 1786 წლის დებულების საფუძველზე საქართველოშიც იხსნებოდა „სახალხო სასწავლებლები“. პირველი ასეთი სასწავლებელი გაიხსნა 1802 წელს თბილისში, რომელშიც 45 მოსწავლე ჩაირიცხა. ამავე წელს დამტკიცდა სასწავლებლის წესდება. ეს იყო წოდებრივი სკოლა, რომელშიც თავადაზნაურების შვილები სწავლობდნენ. 1804 წელს გაიხსნა „თბილისის კეთილმოხილთა სასწავლებელი“, რომელშიც თავადაზნაურების შვილებთან ერთად იღებდნენ სამღვდელოების, მოხელეებისა და ვაჭართა შვილებსაც. 1830 წელს ეს სასწავლებელი კლასიკურ გიმნაზიად გადაკეთდა. 1817 წელს გაიხსნა სასულიერო სემინარია სწავლების ექვსწლიანი კურსით. მან ზუსტად ასი წელი (1917 წლამდე) იარსება და ბევრი გამოჩენილი ადამიანი აღზარდა. ამ სემინარიისათვის კონტინგენტის მოსამზადებლად გაიხსნა რამდენიმე სასულიერო სასწავლებელი: თბილისში (1817 წ.), გორში (1818 წ.), სიღნაღში (1818 წ.), თელავში (1818წ.), ქუთაისში (1821 წ.), მარტვილში (1830). 1893 წელს თბილისში გაიხსნა სომხური გრიგორიანული სემინარია; დაარსდა, აგრეთვე, რამდენიმე კათოლიკური და მუსულმანური სკოლა.

1830 წელს დაარსდა რამდენიმე სამაზრო სასწავლებელი: თბილისში, ქუთაისში, გორში, სოფელ ნაოლაღევში (მარტვილის რაიონი), ახალციხეში, სიღნაღში, დუშეთში.

1835 წელს საქართველოში იყო ყველა ტიპის 90 სკოლა 1800 მოსწავლით.

XIX საუკუნის ორმოციან წლებში დაიწყო წმინდა ნინოს სახელობის ქალთა სასწავლებლების დაარსება. პირველი ასეთი სასწავლებლები გაიხსნა თბილისში (1846 წ.), ქუთაისში (1847 წ.), თელავში (1865 წ.). ეს სასწავლებლები ჯერ ექვსწლიანი იყო, 1864 წლიდან კი შვიდწლიანი გახდა. ისინი ამზადებდნენ საშინაო მასწავლებლებს.

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში საქართველოში არსებობდა რამდენიმე სამხედრო სასწავლებელი. 1816 წელს გაიხსნა საარტილერიო სასწავლებელი, 1836 წელს დაარსდა დაწყებითი სამხედრო სასწავლებელი, სადაც უმცროს ოფიცრებს ამზადებდნენ. მათ შეეძლოთ სწავლის გაგრძელება სამხედრო გიმნაზიებსა და კადეტთა კორპუსებში. 1816 წელს დაარსდა თბილისის სამხედრო-საფერშლო სასწავლებელი, რომელმაც 1917 წლამდე იარსება.

არსებობდა კერძო სასწავლებლების საკმაოდ ფართო ქსელიც. 1835 წელს მათი რიცხვი 72-მდე გაიზარდა. განსაკუთრებით აღიარებული იყო რაევსკის, ჰაკეს, პერეირას, ახვერდოვას, იანიცკის სასწავლებლები. 1840 წელს პერეირას კერძო ქალთა სკოლა გადაკეთდა ამიერკავკასიის კეთილშობილ ქალთა ინსტიტუტად.

1851 წელს საქართველოში უკვე არსებობდა სამი გიმნაზია: თბილისისა და ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიები და თბილისის კომერციული გიმნაზია. სამივე გიმნაზიაში 787 მოსწავლე ირიცხებოდა. ყველა ტიპის 139 სასწავლებელში 5554 მოსწავლე სწავლობდა.

თავდაპირველად საქართველოში სკოლების მართვის ერთიანი სისტემა არ არსებობდა. სკოლები ემორჩილებოდნენ მთავარმმართველის კანცელარიასა და რუსეთის განათლების სამინისტროს. 1848 წელს შეიქმნა კავკასიის სასწავლო ოლქი, რომელმაც განათლების სამინისტროს ფუნქცია იკისრა.

XIX საუკუნის ორმოციან წლებში საქართველოში მნიშვნელოვანი კულტურული ღონისძიებანი განხორციელდა. 1850 წელს არსებობა დაიწყო ქართულმა თეატრმა, 1851 წელს დაარსდა ქართული ჟურნალი „ცისკარი“, გაიხსნა რამდენიმე სასწავლებელი და ა. შ.

1867 წელს დამტკიცდა „კავკასიისა და ამიერკავკასიის სასწავლო ნაწილის დებულება“, რომლის მიხედვით, სახალხო სკოლებში, სწავლების პირველი ორი-სამი წლის განმავლობაში, სწავლება მშობლიურ ენაზე მიმდინარეობდა. გიმნაზიებსა და რეალურ სასწავლებლებში გაუქმდა წოდებრივი ბარიერები, აიკრძალა მოსწავლეთა ფიზიკური დასჯა; სკოლებთან შეიქმნა ადგილობრივი საბჭოები, რომლებიც მატერიალურ დახმარებას უწევდნენ სასწავლებლებს.

XIX საუკუნის 60-იან წლებში დაწყებითი განათლების ქსელი მნიშვნელოვნად გაფართოვდა. 1841-1850 წლებში თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებში დაარსდა სულ ორი სკოლა, 1851-1860 წლებში — ექვსი, 1861-1870 წლებში — 12, 1871-1880 წლებში — 116, 1880-1890 წლებში — 120, 1891-1900 წლებში — 197. 1890 წელს საქართველოში იყო — 240 დაწყებითი სკოლა, 1900 წელს კი — 442, სადაც 20 ათასამდე მოსწავლე სწავლობდა.

ხალხის განათლებაში ერთობ მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა საეკლესიო-სამრევლო სკოლები და სასულიერო სასწავლებლები, რომლებიც დაწყებით განათლებას აძლევდნენ ახალგაზრდებს. ეს, ცხადია, ხელისუფლების მხარდაჭერის გარეშე არ კეთდებოდა.

1885 წელს საქართველოში გაიხსნა — 15 სამრევლო სკოლა, 1886 წელს — 18, 1887 წელს — 17, 1888 წელს — 17, 1889 წელს — 39. 1890 წელს საქართველოში იყო 121 სამრევლო სკოლა, 1895 წელს — 304, 1899 წელს — 371. ამ ტიპის სკოლებში 17 ათასზე მეტი მოზარდი სწავლობდა.

იზრდებოდა სასულიერო სასწავლებელთა რიცხვი და მოსწავლეთა კონტინგენტი. ზოგიერთ სასულიერო სასწავლებელში მოსწავლეთა რიცხვი ფრიად შთამბეჭდავი იყო. მაგალითად, ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში სწავლობდა — 623, სამეგრელოს სასულიერო სასწავლებელში — 306, თელავისაში — 245, გორის სასწავლებელში — 229 მოსწავლე და ა. შ.

1864 წელს უმაღლეს ინსტანციებში დამტკიცდა გიმნაზიებისა და პროგიმნაზიების წესდება, რომლის მიხედვით აღიარებული იყო ორი ტიპის გიმნაზია: კლასიკური, ორი ძველი ენით (ლათინური და ბერძნული) და რეალური, ახალი ენებით (გერმანული, ფრანგული და ინგლისური). გიმნაზიებში სწავლა შვიდწლიანი იყო.

XIX საუკუნის დასაწყისში გიმნაზიები გაიხსნა ფოთში, გორში, სოხუმში, ახალციხეში, თელავში, ლანჩხუთში, ზუგდიდში, ხაშურში და სხვაგან. 1916 წელს საქართველოში იყო ვაჟთა და ქალთა

23 გიმნაზია, 3 რეალური სასწავლებელი, 3 წმინდა ნინოს სასწავლებელი, 3 სასულიერო სემინარია, 2 ეპარქიული სასწავლებელი, 1 კადეტთა კორპუსი, 4 კომერციული სასწავლებელი, 1 ქალთა ინსტიტუტი, 5 კერძო და საზოგადოებრივი გიმნაზია. სულ 45 საშუალო სასწავლებელში სწავლობდა 20 257 მოსწავლე. ამასთან ერთად ფუნქციონირებდა 5 პროგიმნაზია 813 მოსწავლით.

საქართველოში სპეციალური სასწავლებლები XIX საუკუნის 70-იან წლებამდე არ არსებობდა. პირველი სახელოსნო სასწავლებელი გაიხსნა თბილისში 1873 წელს, შემდეგ სპეციალური პროფესიული სასწავლებლები გაიხსნა ბათუმში (1889 წ.), ხონში (1898 წ.), ბორჯომში (1895 წ.). 1874 წელს დაარსდა თბილისის სამიწათმშობელო სკოლა, თბილისსა და ქუთაისში მებაღეობა-მებოსტნეობის სკოლები (1875 წ.), ლოჭინის სანიმუშო ფერმა-სკოლა (1864 წ.), რკინიგზის ტექნიკური სასწავლებელი (1870 წ.). XX საუკუნის დასაწყისში მათ მიემატა ფოთის სანაოსნო სკოლა, თბილისის მებაღეობის სკოლა, საქარის სანერგე სკოლა, ქუთაისის ელემენტარული სამეურნეო სკოლა და ა. შ.

დაწყებითი სკოლების მასწავლებელთა მომზადება XIX საუკუნის 60-იან წლებში დაიწყო. პირველი ასეთი სასწავლებელი იყო ალექსანდრეს სახელობის სამასწავლებლო ინსტიტუტი, რომელიც 1866 წელს დაარსდა თბილისში.

პირველი პედაგოგიური სემინარია დაარსდა ქ. გორში 1876 წელს, რომელიც მალე ამიერკავკასიაში პედაგოგთა მომზადების ცენტრად იქცა. მას ჰქონდა აზერბაიჯანული და სომხური სექტორები. ასეთივე სემინარია გაიხსნა 1881 წელს დაბა ხონში.

საქართველოში ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული სასწავლებელი იყო თბილისის სასულიერო სემინარია. ამ სემინარიაში მხოლოდ სასულიერო პირებს როდი ამზადებდნენ. აქ აღიზარდნენ ისეთი მოღვაწენი, როგორებიც იყვნენ პლატონ იოსელიანი, გაბრიელ ქიქოძე, დიმიტრი ბაქრაძე, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ცხვედაძე, თედო ჟორდანიანი, აექსენტი ცაგარელი, დანიელ ჭონქაძე, ლავრენტი არდაზიანი, ნიკო ლომოური, იოსებ სტალინი, სოფრომ მგალობლიშვილი და სხვები.

1894 წელს ქუთაისში დაარსდა სასულიერო სემინარია, რომელმაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა პედაგოგთა კადრების მომზადებაში.

1879 წელს დაარსდა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამა-

ვრცელებელი საზოგადოება“, რომელსაც ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწეები ედგნენ სათავეში. ეს საზოგადოება ხსნიდა და ინახავდა სკოლებსა და ბიბლიოთეკებს საქართველოს ყველა კუთხეში. ბუნებრივია, მისი საქმიანობის ეფექტიანობას ხელისუფლების ხმარდაჭერა განაპირობებდა. ამგვარი საგანმანათლებლო პოლიტიკის შედეგი იყო ის, რომ XIX საუკუნეში ჩამოყალიბდა და განვითარდა დიდი ქართული მწერლობა, მეცნიერება და ხელოვნება. ამ დიდი საგანმანათლებლო პროგრესის დაგვირგვინება იყო ქართული უნივერსიტეტის დაარსება 1918 წელს და ეს ყველაფერი მოხდა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში საქართველოს ყოფნის ერთი საუკუნის განმავლობაში.

საბჭოთა კავშირში, მოდერნიზებულ რუსეთის იმპერიაში ცხოვრებას რაც შეეხება, უხერხულიც კი არის იმაზე მსჯელობა, თუ რას მიაღწია საქართველომ სოციალურ-კულტურული განვითარებისა და ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბების გზაზე. გასული საუკუნის 70-იან წლებში საქართველოში სამი ათასზე მეტი სკოლა ფუნქციონირებდა. სკოლები იყო გახსნილი ყველაზე პატარა სოფლებშიც კი; იქ კი, სადაც თითოეულ კლასში მოსწავლეთა რაოდენობა 1-2 მოზარდს არ აღემატებოდა, იხსნებოდა კლას-კომპლექტები. სადაც ამის შესაძლებლობა არ იყო (მაღალმთიანეთში!), რაიონული მასშტაბის ან სოფელთაშორისი სკოლა-ინტერნატები მუშაობდნენ. 60-იანი წლების ბოლოს საქართველოში (ისევე, როგორც სხვა მოკავშირე რესპუბლიკებში!) ჩამოყალიბდა ალტერნატიული საშუალო სკოლის ტიპი — საშუალო პროფესიულ-ტექნიკური სკოლა, მდიდარი სასწავლო-საწარმოო ბაზით. რაიონებში მუშაობდნენ სასკოლათშორისო სასწავლო-საწარმოო კომბინატები, რომელნიც მოზარდთა პროფესიული კონსულტაციისა და პროფესიული ორიენტაციის მნიშვნელოვანი კერები იყვნენ.

გასული საუკუნის ბოლოს საქართველოში იყო ოცამდე უნივერსიტეტი და ინსტიტუტი, სადაც თითქმის ყველა მაშინ არსებულ პროფესიაში მზადდებოდნენ სპეციალისტები. აი, ასეთი უმაღლესი განათლების ფართო ქსელის საფუძველზე ფუნქციონირებდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია თავისი სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების მთელი სისტემით.

რა რეზონანსი ჰქონდა ქართულ მეცნიერებას მაშინდელ მსოფლიოში, ამის თაობაზე სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ. ამაზე თავისთავად მეტყველებს იმ საერთაშორისო სიმპოზიუმებსა და კონ-

ფერენციებში ქართველ მეცნიერთა მონაწილეობა და მათი ღვაწლის საერთაშორისო შეფასებები.

ისე, მოგეცეთ ღზენა, სჯობდა, რომ ეს ყველაფერი მომხდარიყო და დამოუკიდებელი სამეფოც შეგვენარჩუნებინა და სამეფო ტახტიც, რომელზეც რომელიმე თავკერძა პრინციც დაბრძანდებოდა ზოგჯერ, მაგრამ ეგრე სად არის!

ზოგიერთი ჩვენი თანამემამულის თავგასულ უმადურობას რომ ვხედავ, ერთი ანეკდოტური ამბავი მახსენდება: ერთი ბავშვი ადიდებულ მდინარეში გადავარდა და იზრჩობოდა. ბედად, შეშინებულ სეირის მაყურებელთა შორის თავგანწირული კაცი გამოჩნდა, მდინარეში გადაეშვა და ბავშვი გადაარჩინა. სად იყო, სად არა, საიდანღაც იმ ბავშვის მამა გამოტყვერა, გადამრჩენელს მივარდა და გაჯავრებულმა შესძახა: ჩემს შვილს ქუდი ეხურა და სად არის ის ქუდიო!

აი, ასეა ზოგიერთი ჩვენი „ეროვნული მოღვაწის“ ჭკუა-გონებისა და მენსიერების საქმე.

